

НЯКОИ ПИСМЕНИ СВИДЕТЕЛСТВА ЗА СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК ОТ XIII – XV ВЕК

Васил Гюзелев

Известно е, че в развоја на българският език има три основни периода: 1) старобългарски (IX – XI в.); 2) среднобългарски (XII – XV в.) и 3) новобългарски (от XVI в. насам). С оглед на тенденциите в развитието и измененијата в новобългарският език особено голямо значење има среднобългарскиот период. Тогава са настъпили коренни и специфични промени во целостниот му фонетичен и морфологичен строеж, разграничење меѓу писмениот и говоримият език, силно развие на диалектите со техните особености, променил се е обликот на графичката система. Во значителна степен архаизиран и повлиян од средногрчкиот, оддалечен од говоримият български език, книжовниот български език през XIII – XV в. по сѐщество е бил език на образованиот слој од българското духовенство и отчасти на аристократијата. Со други думи – основен език, използван во богослужението и книжовната практика.

Българското население во пределите и извон пределите на българската држава използвало како говорим, писмен и литургичен български език, чиято припадност кон големото семејство на славјанските езици може да биде илустрирана со редица примери од свидетелства на чуждестранни съвременни автори.

За византијците езикот на българите е бил “варварски”, како презрительно го нарича известниот писател Йоан Цецес во писмо до митрополита на Дрџстџр од 1148 г.¹ При своето патување през 1326 г. од Цариград кон Скопие византијскиот историк и дипломат Никифор Григора отпразнувал заедно со придружвачите си Великден во българското градче Струмица, но останал недоволен од тоа, че божествената литургија била на български език: “Цялата црковна служба, стројното пение и мелодичноста на светите песни нямат никакво значење за тукашните жители, понеже те служат на варварски език”². Дори за такви изтџкнати византијски книжовни дейци од XIV в. како Йоан Кукузел, како Григорий Акиндин и Неофит

Продромин се напомняло, че българският език, с който те са били закърмени, е “варварски”. Същевременно не трябва да се пренебрегва и фактът, засвидетелствуван в някои византийски извори от XV в., че езикът и особено азбуката, използвани от българите и сърбите, власите и русите, били еднакви. Известен е и фактът, че българи-емигранти са били използвани като учители по славянска словесност в Дубровнишката република³.

Високомерното и пренебрежително отношение на византийците към всички чужди езици и особено към славянските не е така характерно за тогавашните западни автори, които са се стремели към познания за народите с оценъчен характер. В знаменития си енциклопедически трактат “За природата на нещата”, написан към средата на XIII в., **Бартоломей Английски** нарича областта, обитавана от славяните, Мизия, в която живеели много народи (чехи, поляци, моравци, българи, руси, далматинци, словенци и сърби), и допълва: “Всички те се разбират едни с други и са много сходни както по език, така и по нрави. Отличават се обаче по вероизповедание”⁴. За разлика от него знаменитият му сънародник **Роджер Бейкън** (1214 – 1292) погрешно смята, че дунавските българи, които обитавали земите между Цариград, Унгария и Славония, говорели същия език, какъвто и населението на Голяма България на река Волга⁵, т. е. тюркски. Ала грешните му съждения за езиците на европейските народи не са изолирано явление. Общо взето, принадлежността на българския към славянските езици не е будела каквото и да е съмнение у повечето автори. Съставителят на анонимното “**Описание на Източна Европа**” от 1308 г. прави следното точно и интересно заключение: “Трябва да се отбележи, че русите, българите, сърбите, словенците, чехите, поляците и прусите говорят един и същи славянски език и оттук става ясно защо **славянският език е най-голям и най-разпространен от всички езици на света**”⁶. Към средата на XV в. известният италиански хуманист **Антонио Бонфини**, който добре и отблизо е познавал някои от славянските народи, спирайки се на началната история на българите, прави следната констатация: “Сега мизите (т. е. българите – б. м.) си служат с български език, подобен на развален славянски, а пък имат писмена, които малко са сходни с тези на гърците...”⁷.

В отделни случаи някои автори, които по-продължително са пребивавали на Балканския полуостров, дори са определяли езика,

на който е говорело населението в отделни градове. В описание на балканските земи и градове от 1479 г. **Адалберт от Дакия** между другото сочи живописното положение на Костур (дн. Кастория) и више, че в този град 3/4 от населението било християнско, а 1/4 – турско. Всички селяни били християни. По отношение на говоримия език отбелязва следното: **“В горепосочения град Кастория се говори български език, който е славянски”**⁸.

Среднобългарският говорим и писмен език е бил широко разпространен както в отделни области във вътрешността на Балканския полуостров, където е живело компактно българско население (Мизия, Добруджа, Тракия, Македония и Родопската област), така и в отделни селища и области в земите на север от Дунава (Бесарабия, Трансилвания и Карпатската област). Във Влашкото и Молдавското княжество той е бил дълго време не само език на държавната канцелария, но и език на богослужението и книжнината. С право се смята, че едни от най-добрите образци на книжовния среднобългарски език са запазени в паметници на влахо-молдавската книжнина от XV – XVI в. Известният хуманист **Енеа Силвио Пиколомини**, по-сетнешният папа Пий II (1458 – 1464), пише в едно от своите съчинения, че за да му бъде изпратено писмото на влашкия воевода Йоан за васалитета му спрямо турския султан от 7 септември 1462 г., то “било преведено от български език на латински”⁹.

Твърде интересен е фактът, засвидетелствуван в папските регистри от 1424 г., че един бенедиктински монах от генуезки произход, Тома де Корсанего, който пребивавал в Цариград, **отлично знаел да говори български език**^{9а}. Един от съвременниците на унгарския крал **Матиаш Корвин** (1458 – 1490) твърди, че той бил полиглот и умее да говори и пише на български език. Тези факти са твърде любопитни и важни с оглед на изясняване на контактите между католическите и православните дейци през XV в.

С оглед на определяне на мястото на българския език в системата на славянските езици и на неговото значение в развитието на славянската книжовност внимание заслужават някои разсъждения на българския и сръбски книжовник от първата половина на XV в. **Константин Костенечки**. В гл. IV на своя трактат за писмената той се опитва да теоретизира върху характера и произхода на славянския литературен език. Според него той е създаден от “добри мъже” от всички славянски народи под ръководството на Констан-

тин-Кирил Философ. Те добре са познавали “гръцките писмена и славянските езици”. **И създаденият от тях книжовен славянски език е не върху основата на българския или сръбския, а на “изящния и красив руски език” при използването на словното богатство на шест други славянски езика – български, сръбски, босненски, словенски, чешки и хърватски.** Самите пък книги били наречени от създателите на славянския писмен език “не български или сръбски”, а славянски, защото са на езика на всички славянски племена и най-вече на езика на русите¹⁰.

Впоследствие теорията на Константин Костенечки намира разпространение в редица сръбски, молдавски и руски сборници от XV – XVI в. Тя се възприема и от известния полски историк от XVI в. М. Бйелски¹¹. По-голямата част от неговите съвременници и сънародници като **Л. Горницки, Ст. Сарницки, М. Кромер** и др. продължават да застъпват становището, че славянската писменост възникнала най-напред у българите, които заели от гърците известна част от буквите, като прибавили други и ги преобразили, създавайки своя писменост. Създадената от българите писменост била възприета по-късно от сърбите, расите, русите и други народи¹².

Съжденията на Константин Костенечки за произхода на книжовния и църковен славянски език са твърде странни за един представител на Евтимиевата Търновска книжовна школа. Те противоречат на дотогава налаганата тенденция славянският “свещен език” да се извежда от старобългарския. Тези съждения обаче показват, че през XIV – XVI в. господстващото становище за първенството на старобългарския език в създаването на славянския книжовен и литургичен език е било в известна степен разколебано. Причините за това трябва да се търсят преди всичко в автономното развитие на останалите славянски езици.

Настоящото кратко съобщение няма никакви претенции да бъде изчерпателен обзор върху известията за среднобългарския език във византийските, западните и някои домашни източници. Надявам се, някой по-млад колега (филолог или историк) ще прояви значително по-голяма настойчивост и старание, за да издири всички съхранени в изворите свидетелства.

БЕЛЕЖКИ

¹ Гръцки извори за българската история (по-нататък ГИБИ), т. X, С., 1980, с. 107.

² ГИБИ, т. XI, С., 1983, с. 150.

³ **Giuzelev, V.** Bulgarien zwischen Orient und Okzident. Die Grundlagen seiner geistigen Kultur vom 13. bis zum 15. Gahrhundert. Wien – Köln – Weimar 1993, s. 62, 74; **Гюзелев, В.** Извори за средновековната история на България (VII – XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви. С., 1994, с. 255.

⁴ **Матузова, В. И.** Английские средневековые источники IX – XIII вв. М., 1979, с. 78.

⁵ Пак там, с. 201.

⁶ Anonymus, Descriptio Europae Orientalis... anno MCCC VIII exarata, edidit, praefatione et adnotationibus instruxit O. Gorka. Cracoviae 1916, p. 41.

⁷ **Antonius Bonfini.** Rerum hungaricarum decades, I, ed. I. Fögel, B. Ivánji et L. Juhász. Lipsiae 1936, p. 31.

⁸ Bagerische Staatsbibliothek – Handschriften – und Inkunabelnabteilung, cod. lat. (clm) 26.632, F. 491 г.: Lingwa bulgarica que est sclavonica.

⁹ **Aeneas Silvius Piccolomini.** Commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contigerunt. Romae 1584, p. 547: de Lingua Bulgarica in latinam conversae ad Pontificem missae Fuere.

^{9a} **V. Gjuzelev.** Op. cit., p. 34: et Bulgarici perfecto sciat Loqui.

¹⁰ **Костенечки, Константин.** Събрани съчинения, изд. К. М. Куев и Г. Петков. С., 1986, с. 100–104.

¹¹ **M. Bielski.** Kronika wszitckiego swiata. Krákov, 1551, s. 154–157.

¹² **S. Graciotti.** Le slave ecclesiastique en tant qu'ancien bulgare sur la base d'un épisode de l'histoire culturelle d'Europe occidentale au XVIe siecle. – Etudes balcaniques, XXII, 3 (1986), p. 92–101.